

gümüřlük akademisi bahçeyazı okuma grubu
24.09.2022 gümüşlük-bodrum grubu buluşması
maksim gorki

“ana” / “benim üniversitelerim”
değerlendirmesi

mustafa sütleş

sevgili hilmi uygun'un bu seçimi nedeniyle yıllar sonra bu iki kitabı yeniden okuma fırsatına sahip oldum. “örnek” militan olmanın gereklerinin ne olduğuna dair bazı tespitlerimin kaynağı olması ve genel olarak ne anlattığı, neye dair olduğunun dışında aklımda kalan bölük pörçük şeylerdi.

ancak böyle bir kitapta fark edilen ve öğrenilen politik duruş ve inanca dair saptamalar ve örnek almalar bile insan yaşamını belirleyen kuralları oluşturmaya yetebiliyor.

örneğin benim üniversitelerim'de söylenmeye çalışılan “hayatın da bir okul” hattâ bir “üniversite” olduğu gerçeği bugün bile yeri geldiğinde savunduğum düşüncelerden birisidir. dolayısıyla bu iki romanın, benim gibi pek çok insanın yaşamında derin ve kalıcı izler bıraktığına eminim.

edebiyatla daha yakın olduğum bu dönemde ve edebiyat kuramının kimi kurallarını bilerek değerlendirdiğim zaman da aslında her iki yapıtın da birer “kült” yapıt olduğu düşüncesinde olduğumu belirtmeliyim.

evet “ana” bir politik, hattâ “propagandif”, hattâ bir anlamda “ajitprop” bir metindir. gerek doğrudan anlattığı olaylar, gerekse aralara serpiştirilmiş düşünce ve çözümler bu şekilde okunabilir. dahası bunlardan birer ders çıkararak yaşam için belirleyici bir kural oluşturmak da mümkündür. bu açıdan bir kuramsal, öğretici bir kitap sayılabilir.

ama gorki'nin yapıtlarına ve yaşamına bütüncül bir şekilde bakılınca, bunların “propagandif” yanının ait olduğu, benimsediği ideolojik yapının bir üyesine dikte ettirilmiş metinler olmadığı çıkarsaması da kolaylıkla yapılacaktır. çeşitli kaynaklarda yer alan gorki'ye dair eleştiriler, özellikle de yaşam hikâyesindeki kimi ayrıntılar, bunların bu tür bir “emirle yazdırılmış” politik metinler olmadığını somut olarak ortaya koymaktadır.

peki o zaman bu kadar politik sonuç ve çıkarsamaların olduğu, övgü ve yüceltmelerin olduğu bir yapıtı nasıl ve hangi ölçütlere göre değerlendireceğiz?

işte bence dikkât edilmesi gereken asıl nokta da burasıdır.

gorki bu kitaplarda sistemli, örgütlenmiş bir kuram ya da düşünceden daha çok, yaşamdan çıkarılan kimi sonuçları ortaya koymakta, içten ve duyarlı bir insanın kendisini içinde bulunduğu konum nedeniyle elinden geleni yapması gerektiği şeklindeki bir düşüncenin hem kaynaklarını hem de somut yaşama yansımalarını önceleyen bir üretimi benimsemektedir.

belki de bu, bir tür borç ödemesidir. çünkü bu mücadele sırasında gözlenen kimi olaylar ve bu insanların gerektiğinde ölümü, hapsi ve sürgünü göze alarak verdikleri mücadeleye olan saygı ve onun olumlanması bence böyle yapıtların üretilmesiyle sonuçlanmıştır.

dahası aslında yazar da kendi kişisel yaşamında bunların kimini tıpkı onlar gibi yapmış, onlar gibi davranmış ve bazı önemli işler gerçekleştirmiştir. özellikle “biyografik kurgu” metin olarak değerlendirilen üçlemenin son halkası olan “benim üniversitelerim” bu nitelikte bir yapıttır.

yazarın yaşamındaki pek çok unsur bu yapıtta yer almış, üstelik kimi yanları “abartılı” olacağı gerekçesiyle gözardı edilerek kurgusal hâle getirilmiştir.

burada bazı biçimsel özelliklerin, bilinçli olarak ve istenilen etkiyi sağlamak üzere yeğlendiği gerçeği belki de bu metinlerin “progandif” metinler olarak adlandırılmasına neden olmuş olabilir. ancak burada da bir yönlendirme ve propagandadan daha çok, anlatılmak istenenin doğru anlaşılması ve algılanması, ayrıntıların bütünü gözden kaçırmaması, içeriğin dağılmaması, farklı kanallardan akan küçük dereciklerin birleşip bir çayı, hattâ bir nehri oluşturması gibi birleştirilmesinin öncelenmesi nedeniyle böyle kaleme alındığı söylenebilir.

episodik anlatım, uzun betimleme yerine diyalogların ve olan bitene dair özetlemelerin gündeme getirilmesi, çatışma anları ve yerlerinde gündelik yaşamdaki gerçekliğe uygun biçimde olayların hızlıca ve akıcı olarak sıralanması, ideoloji ve zorunluluklar kadar duyguların da olabildiğince dile getirilmesi, kahramanların çoğunun bir okuldan mezun, bir statüsü olan insanlardan değil, toplumsal yapıda yer alan sıradan hattâ en alt kesimlerde bulunan insanlardan seçilmesi, bunların yaşamın içindeki kimi sorunlara sahip olmaları, merak unsurunun yerinde ve akışı sağlayacak şekilde oluşturulması, ortam ve mekâna dair kimi ayrıntıların yalnızca ortaya konulmak istenen âna, amaca ve asıl meseleye olan katkıleri itibarıyla dile getirilmesi, mücadelenin iki tarafında yer alan insanların belirgin özelliklerinin öncelikli ve başat bir şekilde sergilenmesi, yaşamın kimi önemli unsurlarının birer turnusol kağıdı uygulanmış gibi, en belirleyici nitelikleriyle ortaya konulması, özellikle de “kadın”ların belirleyiciliği, kural ve emirlerden daha çok kişisel duyarlılıkları ile davrandıklarının gösterilmesi vb. anlatım özellikleri bu yapıtları bana göre her zaman okunabilecekleri hatta okunması gereken yapıtlar olmasını sağlıyor.

tüm bunları göz önüne alınca “ana” romanının bir dönemin sıradan insanları tarafından sürdürülen bir mücadelenin süreç ve sonucunu ortaya koyan klasikleşmiş bir büyük yapıt olduğunu söyleyebilirim. roman güzel ve insana iyi gelen hoş bir anlatımın yanında, ideolojik bir kuramın dile getirilmesinden daha çok o yapıtana yönelik bir güzelleme olarak kabul edilebilir. dolayısıyla eskiden okuduğumuz bazı kahramanların yaşamlarını ortaya koyan ve sonunda bir sers çıkarmamızı sağlayan “klasik anlatı” özelliğini taşıyan romanların benzeridir, ana romanı.

ancak pek çok öncülünden farkının da, cahil de olsa bu hikâyenin çok çekmiş ve duyarlı bir kadının hikâyesi üzerinden anlatılması ve daha çok da kadınları dile getirmesi ve onları yüceltmesi olduğu söylenebilir.

“benim üniversitelerim”e gelince kitabın üzerine yazdığım nottan yola çıkarak ağustos 1976'da almışım. o sıralarda okumuş olmalıyım ilk kez. tabii ki kitabın içinden tek bir cümleyi bile tam olarak anımsamıyordum. yalnız romanda anlatılan ve gorki'yi imleyen genç bir insanın yaşamdan neler öğrendiği ve bunun nasıl gerçekleştiğine dair bir bireysel gelişimine dair “gerçekçi” bir romanı olarak aklımda kalmıştı. yeniden okuduğumda da benzer şeyleri düşündüm.

içindeki “sol” ve “demokratik düşünceler ve eylemlerle” tanışma, kadına dair algı ve cinselliğin şekillenmesi, gibi pek çok önemli ve insan yaşamına dair önemli unsurlar, akıcı ve objektif biçimde, episodik tarzda anlatılıyor.

öncülü olan "çocukluğum" ve "ekmeğimi kazanırken"le birlikte bir üçlemenin son kitabı olan “benim üniversitelerim” kitabını oda yayınları tarafından yayınlanmış basılısını değil bu kez may yayınları tarafından hemen hemen aynı tarihte yapılmış basımının pdf'inden okudum.

iki çeviri arasında dile dair bazı farklılıklar var. ama asıl ilginç olan belki aynı zamanda başka baskıları da olan bu kitabın da aynı zamanda farklı kişiler tarafından çevrilip basılmış olması. oysa kitap rusya'da ilk kez 1923 yılında yayınlanmış. yaklaşık 50 yıl sonra türkçe'de pek çok yayınevi tarafından eş zamanlı olarak çevrilmiş ve yayınlanmış olması, kitapların bir zamanı olduğuna dair düşünceyi kuvvetlendirdi bende.

bu kitap da daha önce dediğim gibi hem gorki'yi hem de onun gibi bir devrim mücadelesi içinde yer alan bir kişinin dolayımında bu mücadeleyi anlama bakımından önemli bir yapıt. yazar romanda

bir kahraman yaratmadan, kendi özgülü ve özelinde öğrendiklerini açıklıkla ve içtenlikle anlatmış ve dediğim gibi her zaman okunabilecek klasik bir eser ortaya koymuş..

her iki kitabın **mos-film** tarafından uyarlanan filmlerini de zledim.

“ana” filmi daha çok bu kült metini sinemaya aktarmak yerine oradaki kimi unsurlardan yararlanarak propaganda filmi olarak çekilmiş. çok iyi bir rus yönetmen olan **pudovkin**'in bu filmde özellikle kalabalık ve halkın toplu mücadele sahnelerindeki muhteşem çekimlerinin akılda kalacağını, ve bu tür çekimlerde bir standart oluşturduğunu söyleyebilirim.

“**benim üniversitelerim**” ise farklı bir yönetmen, mark donskey tarafından sinemaya uyarlanmış, bu asıl metne daha saygılı davranmış ve gorki'ye benzer bir oyuncuyu da yeğleyerek onun politik gelişimini ve yaptıklarını çok güzel ortaya koymuş. bunu diğer filmde daha çok beğendim.

gümürlük'teki buluşmalarımızın finalini böyle bir yazar ve kitapla yapmak da çok iyi geldi. dolayısıyla sevgili hilmi'ye bu seçim ve paylaşımları için çok teşekkür ediyorum.

24 eylül 2022